

POETIKA USMENOKNJIŽEVNIH ŽANROVA U ETNOLOŠKOM KONTEKSTU CETINSKOGA KRAJA

Bilonić, Magdalena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:499989>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**POETIKA USMENOKNJIŽEVNIH ŽANROVA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU CETINSKOGA KRAJA**

MAGDALENA BILONIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**POETIKA USMENOKNJIŽEVNIH ŽANROVA U
ETNOLOŠKOM KONTEKSTU CETINSKOGA KRAJA**

**Studentica
Magdalena Bilonić**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Predaje.....	4
2.1. Mitske predaje	5
2.1.1. Vile.....	6
2.2. Demonološke predaje.....	7
2.2.1. Vještice	8
Vještica urekla momka	9
Otkrivanje vještica	9
2.2.2. Babaroga	9
2.3. Eshatološke predaje.....	10
3. Pastirske pjesme.....	12
4. Epska pjesma	16
5. Poslovice i izreke	22
6. Crkveno-pučka baština.....	23
6.1. Velike poklade.....	24
6.2. Veliki tjedan i Uskrs.....	25
6.3. Sv. Ilija	28
6.4. Velika Gospa	28
6.5. Sv. Mihovil.....	29
7. Ženidbeni i svadbeni običaji	30
8. Rječnik	32
9. Zaključak.....	36
Izvori.....	37
Vlastiti terenski zapisi.....	37
Kazivači:	37
Literatura.....	38
Sažetak	41
The poetics of genres of oral literature in ethnological context of the Cetina region.....	42
Summary	42

1. Uvod

Spominjanje usmene književnosti često kod današnjih ljudi konotira prošlost, niskoobrazovane seljake, seoske zabave i neuglednu književnost. Takav slučaj odraz je stvarnog društvenog stanja koje je nažalost još uvijek daleko od naprednog. U razvijenim zemljama usmena književnost njeguje se, čuva i s ponosom prezentira. Iako je još Petar Hektorović ukazao na važnost zapisivanja usmenoknjiževnih oblika, zbog njihove iznimne društvene i umjetničke vrijednosti, u Hrvatskoj se tek njenim osamostaljenjem pojavio značajniji interes za ovaj tip književnosti i tradicijsku kulturu.¹

Nije bila rijetkost ni pojava da je usmena književnost, nazivana još narodnom i seoskom, prema svojim jezičnim, odnosno umjetničkim ostvarenjima, bila vrjednija i cjenjenija od pisane književnosti. Jedan od argumenata koji ide u prilog takvom opredjeljenju jest činjenica da anonimni autor probire one riječi iz jezičnog bazena koje semantički najbolje prijanjaju u smislenu cjelinu njegova djela. Može se reći da kod anonimnog autora ne postoji kolebanje oko ispravnosti odabira nekih riječi ukoliko one značenjski korespondiraju s cjelinom. U slučaju pisane književnosti selekcija jezičnih elemenata posljedica je brojnih filtriranja koje provodi autor pod snažnim utjecajem društvenih očekivanja.²

Međutim, i usmena i pisana književnost čine ukupnost duhovnog, ljudskog, kulturološkog, antropološkog i etnološkog znanja. U objema književnostima podatci su jednakovrijedni jer prvenstveno ovise o stvaralačkim mogućnostima korisnika jezika. Ipak ova dva tipa književnosti razlikuju se u odabiru motivsko-tematskih i izražajnih podataka i u načinu organizacije teksta.³

Usmena književnost preteča je današnje pisane odnosno umjetničke književnosti. Unatoč činjenici da umjetnička književnost od svojih početaka crpi književne oblike i motive iz riznice usmene književnosti, usmena književnost kao takva nije nestala. Iako nije u središtu interesa znanosti o književnosti, usmena književnost i dalje postoji među narodom, posebice u ruralnim predjelima, kao njihov vjerni životni suputnik, u dobru i u zlu, u slavlju i u tugovanju.

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

² *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963., str. 182.

³ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 134.

Također, brojni su primjeri plodonosne interferencije usmene i pisane književnosti u kojima su autori zahvaćeni austom usmene književnosti i tradicije stvorili velebna djela iznimne umjetničke vrijednosti.⁴

Sustav usmene književnosti podrazumijeva podjelu na lirsku poeziju, epsku poeziju, priče (pripovijetke), dramu (folklorno kazalište), retoričke (usmeno-govorničke oblike) i mikrostrukture u koje spadaju zagonetke i poslovice. Kao što je slučaj i u pisanoj književnosti, može se dogoditi da se pojedina umjetnička tvorevina ne da jednoznačno odrediti pa se neke usmenoknjiževne pojave nerijetko istovremeno određuju kao epska pjesma, ali i usmena predaja.⁵

Uloga i značaj hrvatske usmene književnosti u očuvanju hrvatskog nacionalnog i vjerskog identiteta uistinu je neprocjenjiva.⁶ Ujedno, hrvatska usmena književnost podrazumijeva ukupnost usmenoknjiževnih ostvaraja koji se međusobno razlikuju koliko i život i kulturni habitus svih područja heterogenog hrvatskog teritorija. Usmena književnost Cetinskog kraja bogata je zbog različitih kulturoloških utjecaja na to područje kroz povijest. Turski, talijanski, francuski, njemački i slavenski utjecaji, svaki na svoj način doprinosi usmenoj književnosti ovog kraja i čini ju baš takvom kakva jest. Koliko je tradicija, pa i sama usmena književnost, važna i cijenjena na ovom području govori činjenica da se dobar dio običaja zadržao u narodu, a sve ono što je nestalo iz praktične uporabe još uvijek živi kroz sjećanja i priče starijih. Izreke, poslovice, pjesme, usmeno-retorički oblici, priče i sve ostalo što sačinjava duh ovog kraja, odražava način i specifičnosti života u ovom kraju te na neki način ispoljava samu prirodu i karakter ljudi odgajanih u simbiozi sivog kamena i zelenih livada. Usmena književnost zrcali istinsku stvarnost određenog vremena i prostora. U njoj nema cenzure, odnosno sve što je u narodu to je i u usmenoj književnosti. U vezi s tim, zanimljiv je slučaj da prema tvrdnjama većine kazivača mitološka bića nisu samo akteri u usmenoj književnosti, već stvarne pojave čije postojanje ima uporište u svjedočenjima starijih pokoljenja, a u koje i sami vjeruju. U Cetinskom kraju to je samo jedan od primjera kontradiktorne simbioze kršćanske religije i sklonosti vjerovanju u razna fantastična bića i njihove moći.

2. Predaje

⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 13.

⁵ *Isto.*, str. 12.

⁶ *Isto.*, str. 13.

Predaja je vrsta priče čiji se integritet temelji na vjerovanju u istinitost onoga o čemu ona svjedoči, odnosno njena sadržaja.⁷ Zbog značajke da je vjerovanje u sadržaj ispričanog kriterij za određenje predaje, da se naslutiti njena prikladnost za prenošenje vjerskih učenja. Uistinu je značajna njihova zastupljenost u svetim knjigama, kako monoteističkih, tako i politeističkih religija.⁸ Brojni primjeri potkrjepljuju raznovrsnost predaja, ali i njihovu funkciju koja je uglavnom estetska ili životna.⁹

Najučestaliji kriteriji prema kojima se predaje usustavljaju jesu motivski, tematski i funkcionalni, ali ima i drugih. Iako je u poetici književnosti *Proppova tematska podjela* na pet vrsta (etiološke, povijesne, mitološke, legende, priče iz života) najprihvaćenija, ona svakako ima svojih manjkavosti, ponajprije u pogledu eshatoloških i demonskih predaja koje nije najpogodnije svrstati u unificiranu skupinu s mitološkim predajama. Nedostatak se očituje i u svrstavanju legende u klasifikaciju predaja, a koja posjeduje dovoljno specifičnosti za njeno zasebno razmatranje.¹⁰

Na temelju svega navedenog, Dragić je oformio vlastitu podjelu predaja u kojoj za razliku od Proppa izdvaja eshatološke i demonske predaje iz mitoloških kao dvije zasebne vrste, a legende osamostaljuje i izdvaja iz sustava predaja.¹¹

2.1. Mitske predaje

Mitske predaje podvrsta su predaja koje prema *Proppovoj* tematskoj klasifikaciji sadrže i eshatološke i demonske (demonološke) predaje. Međutim, eshatološke i demonske predaje svojom specifičnošću zaslužuju samostalnost podvrsta jer su eshatološke predaje usmjerene na bića koja su ustajala iz grobova kako bi ukazala na zločin počinjen nad njima, a demonske predaje prvenstveno se razlikuju po nužnosti glavnih likova da budu zli kako bi se demonska predaja realizirala kao takva. U tom kontekstu mitske predaje promatrat će se odvojeno od eshatoloških i demonskih.¹²

Za mitske predaje karakteristično je pripovijedanje o vilama i povijesnim osobama kojima su narodnom selekcijom dodijeljene nadnaravne moći. Neke od povijesnih osoba

⁷ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., str. 12.

⁸ Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016., str. 68.

⁹ Marinović, Ivana, *Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja*, Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017., str. 293.

¹⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 273.

¹¹ *Isto.*, str. 273.

¹² *Isto.*, str. 272.

kojima je narod sklon pripisivati takve sposobnosti jesu Marko Kraljević, Janko Sabinjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić. Ono što je zajedničko svim mitskim predajama o vilama, bez obzira na podneblje u kojem nastaju, činjenica je da su se vile pojavljivale samo noću. Ono po čemu se međusobno razlikuju jesu djela tajanstvenih moći koja im se pripisuju. Svim mitskim predajama zajednička je i učestala razvijenost fabule, a uglavnom se pripovijedaju kao memorati.¹³

2.1.1. Vile

Vile su česta mitološka bića u narodnim predajama, kako u hrvatskim tako i u predajama drugih slavenskih naroda. Ipak, slavenska mitologija nije jedini habitus vilinskog svijeta. Naime, u brojnim svjetskim mitologijama spominju se bića koja opisom odgovaraju vilama. U hinduističkoj i budističkoj mitologiji nazivaju ih *apsarama*, a u grčkoj mitologiji *nimfama*. U većini slavenskih mitologija spominju se i *rusaljke*, odnosno vodene vile koje su prema nekim predajama zapravo preobražene rano preminule djevojke i žene. Uočena je i poveznica između izraza *rusaljke* i brojnih slavenskih naziva za blagdan Duhova. Npr. Slovenci ga nazivaju *Risale*, Česi *Rusadle*, a Hrvati u južnoj Dalmaciji *Rusalije*.¹⁴

Među narodima se razlikuju i pripovijedanja o nastanku vila. Zanimljivo je pripovijedanje Hrvata o nastanku vila zbog povezanosti s biblijskom tematikom što još jednom potvrđuje simbiotičan odnos hrvatske usmene književnosti i kršćanske religije. Naime, prema jednoj hrvatskoj inačici Bog se sažalio nad Adamom i Evom nakon progonstva pa je odlučio spustiti se na zemlju vidjeti kako žive. Adam i Eva zatajili su Bogu broj djece jer ih je bilo sram što ih imaju mnogo. Na njihov odgovor Bogu da imaju šestero djece, a ne dvanaestero, Bog je uzvratio: *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih*; te su potom od zatajene djece nastale vile koje postoje do dana današnjeg.¹⁵

U slavenskoj mitologiji, odnosno hrvatskoj, vile su gotovo pa uvijek prikazane kao žene iznimne ljepote u dugim, češće bijelim, rjeđe plavim haljinama. Prepoznatljive su i po dugim zlatnožutim kosama, redovito modrih ili zelenih očiju koje zajedno s cvjetnim vijencima na glavama okrunjuju njihovu ljepotu. Jedino što na njihovom tijelu kontrira savršenstvu njihove pojave postojanje je magarećeg ili konjskog kopita ili kozjeg papka umjesto jedne noge.

¹³ Isto., str. 429.

¹⁴ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 63.

¹⁵ Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, str. 132.

Međutim, taj tajanstveni segment igra važnu ulogu jer u slučaju da netko izda njihovu tajnu o posjedovanju jednog kopita ili papka vile čine zlodjela. Dok god njihova tajna ostaje tajnom, vile su ljudima naklone i na usluzi.¹⁶ Prema predajama vile su zavodile mladiće javljajući im se u snu, liječile su, pomagale nejakim pastirima, junacima dojavljivale vijesti o Turcima, djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju i sl. Kao važna vilinska moć smatrala se i sposobnost pomlađivanja ljudi na blagdan rođenja svetog Ivana Krstitelja. Aluziju na tu vilinsku moć nalazimo u Držićevoj *Noveli od Stanca*.¹⁷

Vila i vojnik

U Čačvini još uvijek narodom kruži priča čiji je svjedok i glavni lik bio živ do prije par godina. Priču prenosimo u obliku u kojem ju je iznosio njen glavni akter:

*Još kad smo bili dica, mladići, ja i moji vršnjaci imali smo običaj igrati se u šumi iznad kuća. Litnjin večerima znali smo kasno kući dolaziti jer je u šumi bilo bolje nego u vrućim kućama. U šumi smo vodili razgovore s ženama kakvih nije bilo u nijednom selu. Takvu lipotu viđali smo u toj šumi i nigdje više. Sve su one bile u bilin haljinama, a noge su im bile kao magareće, ali sićan se da to nikad nije smetalo ni meni ni ostalima. Vraćali smo se večerima kasno a svojima istinu nismo govorili. Niko za to nije zna jer nismo tili da i drugi krenu bauljati po "našoj šumi". Kasnije kako je svaki otišao svojim putem druženje sa ženama iz šume zaboravili smo. Završio sam ja tako zarobljen kod komunista i nikad mi gore u životu nije bilo nego tih pet tjedana. Prošlo tako pet tjedana kad je meni pridošla očima usred noći stvorila se jedna od onih žena u šumi i izvela me. Koliko god puta ispriča ovo uvijek se sam sebi nasmijem iako znam da je bilo baš tako kako kažu. Zvale se one vile ili kako drukčije ne znam, ali da mi je spasila život to znam. Od kad me izbavila nisam vidio ni nju a ni druge.*¹⁸

Glavni lik: Stipe Miljak

2.2. Demonološke predaje

Demonološke predaje pripovijedaju o bliskim susretima ljudi s mitskim bićima negativnih konotacija kao što su *vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci, čaratani,*

¹⁶ Kelava, Josipa. 2018. *Mitske predaje posušškoga kraja*, Bosna franciscana, 48. Sarajevo: Franjevačka teologija, str. 279.

¹⁷ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 64-65.

¹⁸ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

đavao, orko, mačić; zloguke ptice te razna *plašila, prikaze, utvare*. Sva ta bića iz demonoloških predaja nazivaju se demonima, odnosno onostranim bićima.¹⁹ Ono što su vile s jedne strane, to su demoni s druge. Dok vile, odnosno mitske predaje, projiciraju ostvarenje ljudskih fundamentalnih potreba i želja (pomaganje, izliječenje i sl.), demonološke predaje reflektiraju ljudske dubinske strahove. Zbog insuficijencije znanstvenih činjenica i promišljanja, ljudi su uzroke, posebice negativnih ishoda, tražili u onostranim bićima.²⁰ Tipičnost koja se vezuje uz sva demonološka bića u predajama jest njihovo pojavljivanje izričito u kasnim noćnim satima i posjedovanje nadnaravnih moći. Iako su bliske bajkama u pogledu spajanja ovostranog i onostranog, od bajki se razlikuju po početnoj odrednici svih predaja, a to je nužnost vjerovanja u njihovu istinitost.²¹

2.2.1. Vještice

Kao i vile, vještice su česte pojave u usmenoj književnosti brojnih zemalja, u bajkama, ali i u povijesnim vrelima koja svjedoče o bešćutnom odnosu tadašnjih vlasti prema tzv. ženama vješticama. Ženama vješticama smatrale su se najčešće one žene koje su prekršile određene *tabue* ili nisu poštivale društvene, moralne ili vjerske norme. Točnije, vješticama su se pripisivala zlodjela koja bi se dogodila u mjestu čime su se krivnje rješavali stvarni počinitelji. Vještice su bile poput krpe na koju su se lijepile sve društvene nečistoće.²²

Teror nad ženama vješticama trajao je stoljećima, od prve spaljene vještice 1275. u Tuluzi do posljednje spaljene 1793. u Posanu. Iako se već spomenulo pojavljivanje vještica u bajkama, važno je naglasiti da su vještice u bajkama bezimene i zle dok su u predajama to stvarne osobe. Prema narodnim predajama i vjerovanju vještice su stvarne žene koje su sklopile pogodbu s đavlom potpisujući je krvlju. Đavao je ženama davao natprirodne moći, a one njemu zauzvrat dušu. Univerzalna je vizija o vješticama koje lete na metli s grbavim leđima i dugim nosom. Vjerovalo se da vještice izvode monstrozne čine kao što su jedenje djece, bludničenje s đavolom, gušenje u snu, izazivanje raznih bolesti i ludila i sl. Pripisivala im se i moć preobrazbe, na način da im duh izlazi kroz usta pretvorivši se u crnu muhu koja se zatim

¹⁹ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

²⁰ Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, str. 389.

²¹ Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, Bosna Franciscana 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. str. 193.

²² Šešo, Luka Which Woman is a Witch? The Stereotypic Notions about Witches in Croatian Traditional Beliefs. *Studia ethnologica Croatica*, 24 (1), 2012. str. 195.

preobražava u neku drugu životinju koja čini zlo ljudima. Smatralo ih se nositeljicama nesreće i bacačicama uroka na ljude. Također, postoji čitav sinonimski niz za imenovanje takvih žena. Osim vješticama nazivale su se i *morama*, *štrigama* (*štringama*), *coprnicama*, *babama* i *stuhama*.²³

Još jedna narodna priča za koju njezini pripovjedači tvrde da je istina i da je tako bilo. Vrijeme radnje seže u sredinu dvadesetog stoljeća. Pripovjedačica i sama tvrdi da se sjeća glavnih likova iz priče, ali da je samu priču čula tek kasnije.

Vještica urekla momka

*U nas u selu u Čačvini bia ti je živia jedan lipi momak kojemu se divilo i staro i mlado. Jedan dan porid njiova vrtla prošla je žena iz susidna sela koja se nije često pojavljivala na Čačvini. Prošla je pored matere i sina koji su bili u vrtlu i urekla momka (kojim riječima u priči se ne navodi). Mater je otrčala kod svećenika, a momku je rekla da ostane u kući i neka se zaključa. Svećenik je saslušao zabrinutu mater i molia uru vrimenta bez da je sta dok je ona plakala ko kišna godina. Nakon ure molitve pop je materi mirno reka da će je prid vratima dočekat crni pas kako leži, a u kući će sve bit gotovo. Jadna mater pošla kući, a da nije ni znala šta popove riči pravo znače. Kad je došla kući imala je šta i vidit, prid vratima crni pas, a iza njizi mrtvi sin.*²⁴

Otkrivanje vještica

*Još u vrime kad san bila dite od desetak godina u mom su selu stavljali ljudi komad pancete nataknete na štapu u sredini guvna. Radili su to kad je u selu bilo veliko zlo, a razloga se nije znalo. Ako bi priko noći nestalo pancete sa štapa virovali su ljudi da je u selu kakva vištica.*²⁵

Sama kazivačica navodi kako joj je ta metoda traganja za vješticom danas uistinu smiješna jer u to vrijeme u selu je bilo gladnih ljudi više nego sitih i jasno je da se neko usrećio klopkom za vješticu.

2.2.2. Babaroga

²³ Vidi: Marko Dragić, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.

²⁴ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

²⁵ Kazala mi je 2018. Iva Bilonić (djev. Sučić) rođena 1940. u Tijarici.

*U moje vrime toliko virovanja u vištice nije bilo, ali mater je uvik pričala o babarogi čin bi se ko od dice maka dalje sela. I dan danas kad se vratim u selo i udaljin se od stare kuće uvik se sitim babaroge i ne bude mi svejedno. Sićan se kad smo jedanput mi dica se dogovorili ubiti babarogu, jedna starija žena nas je čula i naoružala nas štapima. I njoj je bila stra u kostima glavu bi dala da je. Dica ka dica, kad smo bili skupa ničega nas stra nije bilo, a ludorije su same dolazile. Krenili mi prema šumi di je živila ta babaroga, kad se oko nas smračilo, a bilo je litnje doba šest sati popodne. Kad smo došli u šumu počela je kiša ka iz kabla. Kad je prvi u grupi počeo kričati, Bog nas nije moga svrniti od ludog trčanja po šumi. Dok smo mi tako trčali ko muve bez glave, stvorila se prid nama babaroga i krene ona za nama trkon i još je nešto govorila za nami, ali ko je moga čuti šta od kiše, šta od naše krike.*²⁶

Zanimljivo je kako je kazivačica racionalno s pozicije odrasle osobe dodala da je ta *babaroga* zasigurno neka baba iz susjednog sela koja je u šumi imala ostavu, a za njima je trčala jer im je htjela ponuditi zaklon od kiše. Unatoč godinama koje su prošle, dok je pripovijedala ostavljala je dojam djetinjeg straha.

2.3. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje donose pripovijesti o brojnim potresnim pojavljivanjima tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih. Ubijala su se i djeca začeta s begovima ili agama u „Pravu prve bračne noći“, ali i odrasli koji su umrli ne ispovjediivši sve svoje grijeh. Umrli s neispovjedenim grijesima pojavljivali su se svojim ukućanima sve dok ne bi rekli svoj neispovjedeni grijeh, a potom bi zauvijek nestali. Ipak, u eshatološkim predajama najučestaliji su motivi male ubijene ili umrle djece koja su se pojavljivala noću u bijelim haljinicama sa svijećama u rukama. U pojedinim mjestima u Dalmaciji i na otocima takva su se djeca nazivala *macićima*, u zapadnoj Hercegovini *krivljavcima*, u istočnoj Hercegovini *drekavcima*, a u dubrovačkom kraju i Kaštelanskoj zagori *tintilinićima*. U izrazu *macići* dolazi do paronomastične opsjene jer se sličnim izrazom *mačići* nazivaju demonska bića nastala pretvaranjem đavla u mačku koja sve do jutarnjeg javljanja prvih pijetlova čini zlo ljudima koje sretne u noćnim satima.²⁷

²⁶ Kazala mi je 2018. Iva Bilonić (djev.Sučić) rođena 1940. u Tigarici.

²⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 427.

Neudana Mara ustajala se iz groba i hodala

Treća priča koja se veže uz malo mjesto Čačvinu, najfantastičnija je od svih ovdje izloženih. Priča je u narodu nastala u razdoblju prije Drugog svjetskog rata kada su uistinu živjeli likovi priče, a pripovjedači također tvrde da je i sama priča nastala oko likova istinita i da su svjedoci donedavno živjeli i branili istinitost same priče.

U selu je tada živila stara cura Mara kojoj je najveća želja bila da se uda. Kako je njeno vrime za udaju odmaklo, a i njeni kod kuće su je stiskali zbog toga, ona se odlučila na samoubojstvo. Pokušala je prvi put, ali konop nije bija dovoljno jak. Vidia je nju takvu brat koji joj je svitova da idući put uzme deblji konop. Mara je to i napravila. Nisu prošla tri dana kad su je našli mrtvu u sobi. Odma neton nakon njene smrti ruvo koje je sebi jadnica spremala za udaju svaki bi se dan isprimištalo po Marinon ormaru, iako je njena mater uporno slagala. Jedno su vrime krili šta se događa, ali kad in je stra uša u kosti rekli su oni to svećeniku. Svećenik je izmolio šta je triba i ruvo se više nije primištalo, ali ono šta je uslidilo još je gore. Ljudi su misecima iza toga viđali Maru u crnini kako prolazi selon bez da bi glavon makla kad bi je neko zva. Pričalo se još da je viđana mišina koja oda po selu pa su nastale priče da je i tu Marin duh upetlja prste.²⁸

Duh u kući

Bilo ti je to kad smo mi žene same ostale u kući s dicon. Did ti oša u njemačku s braton Nikolon. Kako nan je kužina i boravak bili doli, a sobe gori mi se ne bi penjale dok nije bilo za ić leć. Jednu večer mi tako sidile, Iva redila po kući, a ja oko dice kad nešto počme gori klapat. Nas dvi nesriće se pripale ne znamo šta ćemo. Ja Ivi da može bit da je prozor osta oškrinut il vrata pa da klapa. I tako nas dvi šta ćemo stoj dol' i ne mrdaj. Kad u neku uru ništa se više čulo nije i mi ošle gor' s dicon. Vrti se cilu noć, nikako san na oči stra te bez muška u kući. Prošlo tako neko vrime ne bi se ništa čulo kad opet nakon nekog vrimenta krene večerima klapat. Nas dvi reko šta ćemo nego do popa jer nit je od prozora i vrata nit od vitra. A pop mlad doša reko ako on ne zna šta činit ko će. Nama ti pop da propitamo je li umra kogod naš u kući s grijima da ih nije kaza. Mi odma kući i pitaj Anu, sestru ti didovu, ona odma živila vrata do vrata. Ona na to naše

²⁸ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

da je živio u kući pop gor na katu, stric njiov, da je umra ima neki desetak godina i da njoj niko drugi nije na pameti. Mi opet sutradan popu i on da molimo krunicu svaku večer kad krene klapat. Tako i uradile, platile kasnije još par misa i ne digla se ja s ove stolice ako ti je nakon toga zaklapalo gor'.²⁹

Mnogo priča koje su kolale narodom imaju svoje uporište i u Bibliji pa tako sljedeća priča dokazuje kako su ljudi društvene pojave tumačili „Isusovim riječima“. Isusovim stavljam pod navodnike jer nisam mogla pronaći relevantan dokaz da su to uistinu Isusove riječi zabilježene u Bibliji.

Kada bi se dogodilo da u selo dođe zla nevjesta u poštenu kuću žene bi se danima pitale zašto je Bog to dopustio. Tako se širila priča koja daje odgovor na to životno pitanje.³⁰

3. Pastirske pjesme

U vrijeme kada nije bilo raznih produkata tehnološke revolucije, kao što su mobiteli, u novije vrijeme smartphoni, tableti i računala, ljudske društvene aktivnosti kao što su komunikacija i zabava bile su oslonjene prvenstveno na ljudsku govornu djelatnost. Budući da postoje različiti aspekti komunikacije, ali i različite vrste zabave, ljudska govorna djelatnost u svojim im se različitim oblicima prilagođavala. Uzme li se za primjer pastirska pjesma kao oblik ljudske govorne djelatnosti, ustanovit će se da se je posljedica ljudske aktivnosti nastale unutar domene komunikacije, ali i zabave.

Naime, pastirske pjesme nastajale su za vrijeme čuvanja stoke u šumama na proplancima. Taj posao ostavljao je vremena pastirima i pastiricama za odmaranje u dokolici. Tišina vrućih ljetnih dana, odmaranje u prirodnom hladu praćeno tek pucketanjem suhe trave pod umornim tijelom i zvukom zvona stada činili su pastoralni ugođaj kako u brojnim književnim djelima, tako i u stvarnom životu.

²⁹ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

³⁰ Isus i sv. Petar šetali su u pustinji prema kućama čobanica ne bi li dobili odgovor u kojem smjeru trebaju ići kako bi izašli iz pustinje. Isus je pristupio jednoj čobanici koja je stajala ispred kuće s ovcama i upita je za smjer na što mu je ona samo srdito odmahнула glavom. Nedugo za tim susreli su mladića koji im je dao detaljne smjernice kako da stignu do cilja. Kad su se udaljili od mladića Isus kaže Petru: „Vidiš Petre, ovaj dobri mladić uzet će za ženu onu čobanicu.“ Petar upita Isusa zašto će se to dogoditi, a on mu uzvрати: „Neka se miješaju dobro i zlo!“ Iva Bilonić (djev. Sučić) rođena 1948. u Tijarici, mjestu u blizini Trilja kazala mi je 2018.

Koliko san ti ja dana ubila tako oko ovaca, ćerce moja. To je tako bilo, mater te pošalji sa stadon pa se ti snađi kako ćeš i šta ćeš. Išla bi nekad i rodica mi s menon, od tetke mi mala, al isto bi bilo da ne znaš šta ćeš sa sebon. Je, pivalo bi se uvik, nisan ja to prva počela, a i šta drugo moš. Sićan se još dok mi je baba mogla poč s ovcan pa bi i ja nekad s njon da se pivalo da se ubije vrime. A ta rodica mi, išla ti je ona s menon jer je Ikica jedan ovaj momak iz sela isto vodiya svoje na pašu. A njoj se on posve sviđa pa bi samo zvirkala za njin kad bi se trefili. Nije momak lud vidia on da ona trza na nj pa bi joj zapiva svaki put kad bi je vidia, a ona sva uđi u sebe od srama. Kad bi stale sa stadon, onda bi ti ona na me da smislin i ja neke šta će ona njemu vratit i tako bi ti mi smišljale i kesile se ki berlave prošlo bi vrime ko ništa.³¹

Ojkavica je specifičan način pjevanja koji se kao vještina prenosio prvenstveno usmenom predajom s generacije na generaciju. Najviše se izvodi u krajevima između rijeke Krke i Cetine. Izvodi se na način da dvoje ili više pjevača sudjeluju u pjevanju, s tim da jedan započinje, a ostali ga slijede. Ono po čemu je ovaj tip višeglasja specifičan jesu melodijski ukrasi i potresanje na slog „oj“ koji se može naći samom početku, sredini ili pak kraju pjesme. Također, ojkavica se temelji na snažnom i glasnom pjevanju koje od izvođača iziskuje dobar kapacitet pluća jer ojkanje traje onoliko koliko pjevač može održati dah. Važnost i ugled koji ojkavica uživa duguje i svojem datiranju u prošlost. Naime, ojkavica iz Zagore pripada najstarijim oblicima višeglasja na svijetu, a starija je od srednjovjekovnog dijafonijskog pjevanja. Smatra se da je ojkavica ostatak ilirskog i prailirskog pjevanja koje je sačuvano do dana današnjeg. U zadnje vrijeme najprisutnija je u životima ljudi iz Muća, Sinjske krajine (pod nazivom rera) Mirković Zagore, na Miljevcima, Promini te primorskoj Grebaštici. Ipak, u svojoj dugoj povijesti postojanja ojkavica nije zadržala svoj početni izvorni oblik, već se prenošenjem i usavršavanjem nadograđivala i mijenjala prenoseći se s naraštaja na naraštaj. Ojkanje nije rezervirano samo za muškarce, ni samo za žene. U usmenoj tradiciji nailazimo na primjere muškog i ženskog ojkanja, ali i ojkanja u kojem se kombiniraju muški i ženski glasovi, što ovaj tip pjevanja čini rodno univerzalnim. Autentičnost i važnost ojkavice svoju najveću potvrdu doživjeli su 2010. godine kada je na 5.zasjedanju UNESCO-ovog Međuvladinog odbora za zaštitu nematerijalne kulturne baštine ojkavica uvrštena na popis ugrožene nematerijalne svjetske baštine. Kao razlog ugroženosti ojkavice UNESCO navodi migraciju

³¹ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

stanovništva iz Dalmatinske zagore u gradske sredine što za posljedicu ima pad broja pjevača ojkavice.³²

Pjesme koje su pjevale pastirice dok su čuvale ovce:

Ja malena suknjica šarena (x2)

Svaka šara po tri momka vara (x2)

Sinoć sam se naila fažola (x2)

jutros me je ostavia lola (x2)

Moj dragane, anđele krilati

Voliš li me da je meni znati (x2)

Falijo se da me nije tija, (x2)

isto mi je od rezreve bija. (x2)

Sve ću postit, neću ponediljka (x2)

Da mi gospa providi jedinka (x2)

E moj dragi živi ti u nadi (x2)

nek ti druga po vrtlu sadi (x2)

³² Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., 499-522.

Neće mater za te ni da čuje (x2)

A men srce o tebi već snuje (x2)

Dodi dragi ruku mi izmoli (x2)

nek ovo srce više ne boli (x2)

Pivaj sestro sriću ti dozovi (x2)

Jer mi dragi u šumi sad lovi (x2)

Dane brojin, a drugog dočikan, (x2)

da mi dođe iz Njemačke Dikan (x2)

Dobri pleća moja kuma mila (x2)

Kopat moreš ako budeš tila (x2)

Ja malena u brdu kraj koza,

a moj dragi motorinu voza.³³

Muške popjevke:

Misli mala da san u Kanadi

ja u Splitu krepajen od gladi.

³³ Kazala mi je 2018. Iva Bilonić (djev.Sučić) rođena 1940. u Tijarici.

*Mala moja obe noge krive
u Split pošla a u Zagoru došla*

*Oj Čačvino selo u dva reda
Iz daleka ko New York izgleda*

*Mala moja klepavoga uva
kiša pada ,a ramena suva*

*Mala moja i tvoj ćaća ludi
Kad god ga vidin pršuton me nudi*

*Na svetoga Ivana u Grabu
sedan cura na jednu barabu ³⁴*

4. Epska pjesma

Epska pjesma jedan je od oblika epike u stihu, uz ep i epopeju, u kojem se pripovijedaju ili opisuju sudbonosne pojave, događaji ili osobe.³⁵ Usmena epska poezija postoji od najstarijih civilizacija pa do danas. Iako specifična za svaki narod i vrijeme u kojem je nastala, svoj epskoj poeziji zajedničko je opjevavanje, odnosno pripovijedanje o kolektivno značajnim temama. Kako je odnos stvarnosti i usmene epske poezije zrcalan, od kraja 15. stoljeća, kada se Turci uvlače u sve pore postojanja hrvatskog čovjeka, u našoj se usmenoj epici najviše provlače znameniti junaci i sudbonosni događaji koji su određivali daljnju sudbinu hrvatskog naroda. U hrvatskoj usmenoj epskoj poeziji glavni su protagonisti usmenih epskih pjesama Marko

³⁴ Kazao mi je 2018. Nikola Bilonić rođen 1940. u Čačvini.

³⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.

Kraljević, Juraj (Skenderbeg) Kastriotić, hajduci, uskoci i vladari.³⁶ Bitno je naglasiti kako su usmene epske stihotvorine brojnim europskim, pa i hrvatskim književnicima, služile kao podloga za stvaranje vlastitog umjetničkog djela. Neki su pojedine usmene epske pjesme djelomično ili u potpunosti ugrađivali u vlastiti književni tekst, a neki, kao što su Ivan Mažuranić, Mirko Bogović, August Šenoa i Luka Botić, svoju su epsku poeziju pisali nadahnuti usmenom epikom.³⁷

Budući da je Cetinska krajina uz Slavoniju bila jedno od ugroženijih hrvatskih krajeva pod Turcima, ne čudi činjenica da među ljudima Cetinske krajine kolaju uglavnom epske pjesme junačko-turske tematike, a jedna od njih je i pjesma o turskoj opsadi Sinja koju mi je kazao Nikola Bilonić.

Primjer pjesme koja se izvodi na guslama:

TURSKA OPSADA SINJA

Još ne biše zora zabilila,
ni Danica lica pomolila,
zove vila s Prologa planine
vitezove od ravne Cetine:

„Na noge se, mladi Cetinjani!
Jer spavate kano i poklani?
Eto na vas vojska strahovita,
turska vojska pun silovita.

Sto hiljada pišac' i konjika,
sve po izbor najboljih vojnika.
Prid njima je silni Mustaj-paša,
Hercegovac, krvolija vaša.

Od Čelića roda i plemena,
poturči se u mlada vrimena
ter ostavi starca babu svoga,
pođe dvorit cara silenoga

i kod njega jadnu sriću nađe:
od čobana za pašu izade
i serašćer od vojske careve
ter sad robi države duždeve.“

Istom vila tako besideći,
Cetinjane mlade slobodeći,
na Cetinu Turci udariše,
na Kosincu vodu pribrodiše.
Kad to vidi Vučkoviću Bože,
sedla konja što god prija može,
kano soko udari na Turke
ter junačke okrvavi ruke.

S njim bijaše trijest vitezova
krajšnika, sivih sokolova,
dvajest i šest glava odsikoše
pak se natrag zdravi povратиše.

³⁶ *Isto.*, str. 213.

³⁷ *Isto.*, str. 211.

Al' ne ktiše dva silna junaka,
u slobodu slična i jednaka,
dva Lovrića, dva orla krstaša,
otac i sin, lipa dika naša,
nego siku Turke krajišnike,
mlade pišce i brze konjike,
ali po nje tad bijaše loše,
sikuć Turke oba pogiboše.

Ljuto cvili Vučkoviću Bože,
od tuge se junak prinemože,
žali serdar dva Lovrića svoja:
„Di ste sada, dva sokola moja,

koji sa mnom u četvru odiste
ter od Livna roblje dovodiste!
Ej Grgure, ljute moje rane,
tko će braniti mlade Cetinjane?
Ej Filipe, rumena jabuko,
sva žalosti moja, teška muko,
jošter nisi lipo ni zenula,
a vidim te da si uvenula!“

Evo, brate, žalosti i više!
Na Otoku zbig cetinski biše.
U vodu su Turci ugazili
ter na Otok skladno udarili.

Hladna se je voda zajazila,
kud je turska vojska prigazila.
Tu se brani malo i veliko,
ali od njih ne uteče nitko,

jer je silna vojska udarila,
Otočane pod mač okrenula.
Puno veće izgibe Turaka,
nego mladih cetinskih junaka,

al' zaludu njihov mejdan biše.
Viruj, pobre, tako pero piše.
Otolem se podigoše Turci,
k Sinju gradu kano mrki vuci.

Cetinu su uz put porobili
i pod Sinjem tabor učinili.
Malo vrime postajalo biše,
na troje se oni razdiliše.

Jedni paze Sinja bijeloga
od pomoći dužda mletačkoga,
drugi idu niz polje Petrovo,
da osvoje gnizdo sokolovo,
Drniš bili više polja ravna,
u srcu im to biše odavna.
Ali mnogi glave pogubiše,
prije nego Drniš ni vidiše,

jer ih siče silni kavalire,
s krajišnicim Nakiću Grgure.
Ne dade im pristupiti gradu,
Već im rusu svu oguli bradu.

Sramotno se povrtiše Turci
k Sinju gradu kano gladni vuci,
niti Drniš bili osvojiše,
niti mlado roblje zarobiše.

Treća vojska ode pod Vrljiku,
svakom daje žalost priveliku.
Na varoš je zorom udarila
Ter ga biše brzo osvojila.

Upališe kule i čardake,
Vrljičane ter siku junake,
al' se oni lipo osvetiše,
zašto mnoge Turke pogubiše.

Kad su Turci varoš osvojili,
udariše na kašteo bili,
al' na silu njega ne uzeše,
neg' na viri, jer im se zakleše,

da ih ne će pogubiti nitko,
neg' veselo malo i veliko
da će poći kud je komu drago,
još im uz to obećaju blago.
Privariše jedne Vrljičane
ter ih siku kano Otočane.
Biše duša petnajest stotina
u kaštelu, ovo je istina.

Kad u njega Turci ulizoše,
što bi staro ono posikoše,
malu dicu nemilo razdiru.
Učiniše veliku neviru,

a neviste i mlade divojke
poturice hvataju za dojke.
Sve za roblje tada popadoše,
pak se Sinju gradu podigoše.

Tu su tuge, velike žalosti:
Turci vode roblje brez milosti,
majke žale, divojčice ciču,
a neviste: „Jao meni!“ viču.

Al' žalosti onde ne pristaju,
pod Sinjem im goru muku daju.
Što god biše od boja junaka,
sve pogibe tada od Turaka.

Virujte mi, na glasu delije,
nigda vire u Turčina nije.
S nevirom je vojevat počeo,
S nevirom je po svitu oteo.

Opet oni o neviru rade,
oko Sinja meterize grade.
Po imenu dozivlju serdare
ter nastoje da i njih privare:
„Pridajte se, sinjski vitezovi,
po Cetini bit ćete knezovi.
Bilu gradu vrata otvorite,
čestitom se paši poklonite!“

Pridajte se, mladi Cetinjani,
ne ginite kano Otočani.
Ostavite Latinina Marka,
bit će paša vaša mila majka!“

Al' serdari za to i ne haju,
veće Turke psuju i karaju:
„Ej nevire, Turci Glamočani,
a di su nam naši Vrljičani,

kojino se vami pridadoše
ter na viri tvrdoj izgiboše?
Nigda vire u vami neimade,
zašto Turčin za Boga ne znade.

Prija ćemo podnit teške muke,
neg' se pridat u nevirne ruke,
ni ostavit dužda mletačkoga,
a dvoriti cara nevirnoga.“

Kad srdare Turci razumiše,
oko grada tope namistiše
ter ga biju, nigda ne pristaju,
sa svih strana živi oganj daju,

pak su naglo na grad udarili,
s rukam' su se izda uhvatili.
Živa vatra prosu se iz grada,
slušaj, brate, od Turaka jada!
Koliko ih na grad udariše,
on'liko ih sunovrat padoše.
Pogibe ih petnajest stotina
na jurišu, ovo je istina.

A ostali biže i jauču,
za njima se saručine suču.
Prid Mustapu iđu izranjeni,
neveseli, sasvim poniženi.

Suze rone, ovako, govore:
„Mustaj-paša, još će biti gore,
jer Sinjani nisu Otočani,
nit' su ono jadni Vrljičani,

već su ono zmaji i junaci,
vitezovi kano i Ungarci.
Prid njima su aždaje glavari,
kapetani i mladi serdari.

Po imenu kažemo glavare,
vitezove i delije stare:
kavalira Grčić don Ivana,
kojino je dika Cetinjana,

i serdara Božu Vučkovića,
na oružju Marka Kraljevića,
Žankovića i Tomaševića
i viteza Grgu Bakovića,

Surić Franu, zmiju od mejdana,
a unuka Surić don Stipana,
vojevodu Grabovca Antuna
i Čulića, mlada kapetana.
Ovo jesu cetinski glavari,
kapetani i mladi serdari.
Još kažemo, moj čestiti paša,
tri papaza, to je žalost naša:

fra Stipana roda Ugričića
i fra Pavla fratra Vučkovića,
trećega ti kažemo sokola
ter se zove Brčić fra Nikola.

Ovi tebi grada ne pridaju,
nego nami ljute rane daju,
i ostali sinjski kapetani,
harambaše od krajine zvani.

Silni vitez njima zapovida,
da se brane, sve im pripovida.
Nije ono poplašeno Ture,
nego vitez Balbi providure,
koji bi se prija pomamio,
još i rusu glavu izgubio,
nego bi se tebi poklonio,
Sinju gradu vrata otvorio.“

Paša nijma ništa ne viruje,
već ih opet na grad natiruje.
Sinjani se Turkom ne pridaju,
već im ruse glave odsicaju.

Osta mrtvih brez broja Turaka
oko grada, najboljih junaka.
Obraniše gnizdo sokolovo,
Na krajini srce principovo.

Obrani ga Marija Divica,
kojano je sinjska pomoćnica.
Koliko ih pod grad dolazaše,
toliko ih mrtvih ostavljaše.

Bi u Sinju Gospina Prilika,
koja čini čudesa velika.
Trikrat se je u gradu znojila,
moleć Sinka koga je rodila,
da pogleda na svoje stvorenje,
koje nosi njegovo zlamenje:
„Zarad, Sinko, tvoje gorke muke
ne daj puka u nevirne ruke!

Tako t' moje velike žalosti,
nu se smiluj ter grišnikom prosti.
Plačna gledat ja ne mogu puka,
ni slušati njihova jauka.“

Ali Isus Majci odgovara:
„Njihova je opačina stara.
Pusti mene, moja Majko mila,
da pokaram ja njihova dila!
Njihovi mi dodijaše grisi,
nek im sindžir oko vrata visi!“
Trikrat Majka moli Sinka svoga,
Da ne kara puka cetinskoga.

Poslušajte velikih čudesa,
što će sada pasti iz nebesa!
Na Turčina dođe srdebolja,
teška bolest, velika nevolja.

Po trista ih na dan umiraše,
po toliko iz vojske bižaše,
a uoči Gospojine slavne
biže Turci iz Cetine ravne.

Osta mrtvih trideset hiljada
turske vojske oko bila grada.
Što pogibe, što bolest umori.
Gospe Sinjska posve ih obori.

Zahvaljajte, od Sinja junaci,
brez pristanka Isusovoj Majci,

kojano vas od Turak' obrani!
I da ste mi zdravi, Cetinjani!³⁸

5. Poslovice i izreke

„Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijumsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovice je utilitaristički i didaktički. Poslovice imaju općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: *proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije*.“³⁹

Poslovice su brojne, ali ono što je važnije jest raznovrsnost koja omogućuje podjelu prema dvama kriterijima. Prvi kriterij odnosi se na sadržaj, odnosno tematsku orijentiranost poslovice. Prema tome razlikujemo historijske poslovice, etnološko-semantičko polje, filozofsko-semantičko polje, politološko-semantičko polje i sociološko-semantičko polje. Drugi kriterij usmjeren je na kompozicijsku narav poslovice, a rezultira podjelom na prave ili potpune poslovice, izreke, dijaloške poslovice ili poslovice-pitalice, poslovice-anegdote ili poslovice-pričice, paremiologizmi, kletva i blagoslovi. U kompozicijskom je smislu razlika između izreka i poslovice u cjelovitosti sintaktičke cjeline koja je prisutna kod poslovice, a kod izreka odsutna kao posljedica misaone necjelovitosti i nezaokruženosti.⁴⁰

"Ludu i kvasini nema lika."

"Što jedno tele zamuti sto volova ne može popiti"

"Tko sebe nije sredia neće ni selo."

"Vrag ili se rodi u kući, ili u nju dođe."

"Uze vruga radi blaga."

"Pas ne skače dok kuja ne zavrta repom."

³⁸ Kazao mi je 2018. Nikola Bilonić rođen 1940. u Čačvini

³⁹ Dragić, Marko, *Stolačka i neumsko suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 112.-113.

⁴⁰ Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.

"Blaga nesta, a vrag osta."

"Doša ćuk u tuđi puk."

"Dao Bog da i ja imao pa uvijek davao."

"Navika jedna muka, a odvika sto muka."

"Bolje je u svojoj kući dvorit nego u tuđoj gospodarit."

"Ako su mačke mudre nisu ni miševi ljudi."

"To je vuk u janjetinoj mišini."

"Kako šila tako i nosila."

"Više valja gram pameti nego sto kila zlata."

"U mome selu više ludih nego u tvome pametnih."

"Ta je prid krupom trčala."

"Vrijedi dobra konja."

"Triba čuti oba dva zona."

"Dočepao se snage, a nije pameti."

"Di te nema tu nisi."

"Prijatelj se proba u nevolji."

"Nije bogat onaj koji puno ima, nego onaj koji malo triba."

"Daj natoči vina gazda stari, popijmo ga da se ne pokvari."

"Pola ti kažem, pola se siti."

"Jezik za zube, a vodu u usta."

"Bolje je znati nego imati."⁴¹

6. Crkveno-pučka baština

⁴¹ Kazao mi je 2018. Nikola Bilonić rođen 1940. u Čačvini

6.1. Velike poklade

Razdoblje poklada ili karnevala (krmjevala) traje u kontinuitetu od 7. siječnja, dana nakon Sveta tri kralja koji simbolizira završetak božićnog razdoblja, pa do Čiste srijede.⁴² Tijekom cijelog tog razdoblja nastupaju povorke maškara koje se okupljaju u svakom selu, često oko glavnog guvna, i obilaze kuće svog i susjednih sela, osim onih kuća koje su imale nedavni smrtni slučaj. Obitelji koje ih ugošćavaju često se nadmeću tko će bolje počastiti veselu povorku. Prije su ih najčešće nudili mesom, vinom, rakijom, a žene su spravljale uštipke. Nerijetko se maškare darivaju, danas uglavnom novcem, inače krpama, bičvama i šugamanima koji bi se zakačili za barjak koji je nosio najsnažniji momak.

*Sićan se prve godine kad san ja tek došla u kuću, izaša jedan lude iz jabučkih mačkara i navalija da mu daden bičve, ja šta ću ušla u kuću i prve suknene na šta san naišla dala mu. To ti je tako bilo, je li čuju da je u nekoj kući mlada nevista odma se svrću.*⁴³

One kuće i ljudi koji ne daju nikakav doprinos maskiranoj povorci u većini slučajeva završavaju obasuti lugom. Glavni i nezaobilazni članovi povorke su did i baba koji su smješteni na početku povorke, a klimaks smijeha i urnebesna zavlada kada se počnu međusobno hvatati. Mlada i mladoženja uglavnom su suzdržani i pristojni u opreci s didom i babom što stvara komičan efekt. U drugom su dijelu povorke svatovi koji čine najraznovrsniji i najšareniji dio povorke. Ipak, najveći dio povorke činili su didi s mišinama koji su, kao i većina ostalih maškara, oko pasa nosili zvona kojima su oglašavali svoj dolazak. Kasnije se maskirano slavlje nastavlja do dugo u noć, tradicijski tamo gdje se i počelo, na velikom guvnu. Vjerovalo se da maškare tjeraju zle sile od ljudi i domova, ali i osiguravaju plodnost u narednoj godini.⁴⁴

Nedjelja, ponedjeljak i utorak pred Pepelnicu odnosno Čistu srijedu nazivaju se Velike poklade. U ta tri dana u većini hrvatskih krajeva jelo se obilno, posebice dan prije početka Korizme, Čiste srijede, jer je veći dio ljudi postio sve do samog Uskrsa.⁴⁵

⁴² Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 156.

⁴³ Kazala mi je 2018. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

⁴⁴ Kazala mi je 2018. Anđelka Tomašević (djev. Bugarin) rođena 1943. u malom selu Podi pokraj Graba (okolica Trilja).

⁴⁵ Marko Dragić, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 156

Išli bi neki u grad na utorak prid Pepelnicu, bila bi fešta dol' i krnje, nije toga u nas u selu bilo. U nas bi se kuvalo kisela kupusa sa suvin meson za ručak, a kasnije bi smišala za uštipke peč. Pojilo bi se tada dosta, ko je ima, a govorili bi uvik nema mrsa do Uskrsa. Muški bi popili vina, pivalo bi se rere, veselo bi uvik bilo tako. Navečer bi stari ložili od rašeljke drvo, nešto ka višnja, baš to je tribalo bit, govorili bi da tiraju tako vištice koje bi odale prid Korizmu, to drvo da ima moći.⁴⁶

6.2. Veliki tjedan i Uskrs

Veliki tjedan obuhvaća tjedan dana prije Uskrsa, odnosno Isusove žrtve i spasenja ljudi. U Velikom tjednu svaki je dan veliki, a euharistijski su najvažniji Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota koji zajedno čine Vazmeno trodnevlje. Preduskrasni tjedan obiluje brojnim običajima, kako crkvenim, tako i pučkim. U tome se očituje važnost Uskrsa, kao ne samo crkvenog blagdana, već i događaja koji je ljude poticao na društveni angažman.⁴⁷

Cvjetnica

Cvjetnica je prvi dan Velikoga tjedna koji u Bibliji označava dan Isusova ulaska u Jeruzalem. U spomen tog događaja u hrvatskoj crkveno-pučkoj tradiciji zadržao se običaj nošenja maslinovih grančica na blagoslov koje simboliziraju i aludiraju na doček Isusa U Jeruzalemu gdje su ljudi u znaku sreće i poštovanja mahali palminim grančicama.⁴⁸

U nas bi ti malo prije Cvitnice uvik dolazile žene naprcene maslinovin granama jer kod nas maslina nije uspivala. Pa bi ti te žene nama grane, a mi njima žita ili šta si drugo ima dat za vratit. A ko ne bia uzea u nje onda bi ubra od javorike ili jelice pa bi to nosia blagosivljat. E to se nosilo na Cvitnicu na blagoslov, a bila bi i procesija. Te bi grančice onda nosili po njivama da ljudima uspije i da ne bude suše i bolesti. Moja je mater mećala grančicu i u pojtu da čuva blago.⁴⁹

⁴⁶ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

⁴⁷ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156

⁴⁸ *Isto.*

⁴⁹ Kazala mi je 2020. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

A bilo je kod nas i da cure idu brat cviče koje bi se onda mećalo u vodu veće prije Cvitnice. Brale su se ljubice, nisu to ki ova sad prid kućon nama, to su bile prave šumske sve bi mirisalo po njima u to vrime. Bralo se još i cviče od bajama, gledalo se da je cviče od biljaka koje su se mogle jist, eto osin ljubica one su se isto brale. Znan da je mater mi stavljala i listove od šenice u tu vodu. Ulila bi se i kap dvi kršćene vode i ostavilo bi se priko noći. Još bi se maslinovon grančicon napravia znak križa po vodi i uvik se govorilo da je to i protiv uroka i zmija. Ujtra bi se s tin umivalo ja bi jedva dočekala, a sestra mi nije volila nikako to pa je mater uvik joj govorila da će joj se ošugat lice.⁵⁰

Vazmeno trodnevlje

Veliki četvrtak

E to je zelenjaš četvrtak tako ga je moja baba zvala. Spremalo bi se zelena kupusa i suva mesa i to bi se rućavalo kako je Isus s apostolima tako i mi u kući. Je nisan volila kupus, al uvik bi pojila kad bi mater govorila da je za Isusa. I otada eto volin ga i vako pojist. Nakon Cvitnice nije se baš radilo u njivan, a od Velikog četvrtka nikako sav svit je bia po kućan i oda po misan. Na večer na četvrtak bilo bi pranje nogu. Ko šta je Isus apostolima tako bi pop momcima, to ti je ko i danas na Trilju, skoro uvik su bili ovi momci šta su prid Krizmu.⁵¹

Veliki petak

Veliki petak zajedno sa Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno (Sveto, Veliko) trodnevlje. Slavi se petkom prije Uskrsa. Na Veliki petak kršćani se sjećaju Isusove muke i ovozemaljske smrti na križu, kojom je Isus Krist otkupio svijet. Većina dana provodi se u molitvi uz strogi post. Za kršćane je taj dan jedan od najvećih u godini. Toga dana oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća, oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Na taj dan ne slavi se misno slavlje, već obredi Velikog petka. *Kanta* se *Muka Isusova*, otkriva se i ljubi križ, te se pjeva *Gospin plač*. Nekoć se *Plač* pjevao i kroz cijelu korizmu kako u crkvi, tako i po

⁵⁰ Kazala mi je 2020. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

⁵¹ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

kućama uvečer. U toj pjesmi je muka Isusova, i govori kako je Gospi bilo za vrijeme Isusove muke. Veliki petak u sakralnoj baštini karakteriziraju: molitve od zore do podneva; post; pomoć bolesnima i siromašnima; tradicijske molitve; Gospine lamentacije; obred Križnoga puta i ljubljena križa; obred čuvanja Kristova groba; te u nekim mjestima pisanice.⁵²

Uvik je bilo da je na Veliki petak zapovidni post i to je kod nas u kući uvik tako bilo. Nije ti to bilo ko danas da nakuvaš bakalara i natučeš se. Mi bi cili dan na kruvu i vodi bili ko da si ima šta jist posno osin toga. U nas u selu je jedino jedan u Vrgoča zna nabavit ribu, a ostali niko. Em se nije radilo ništa na petak, em nije bilo ni pivanja ko ni u ciloj Korizmi još nije na Veliki petak bilo ni u crkvi ko inače misa, već se muka pivala trajalo bi to ko i danas dugo. Isto se prikrivalo križeve da se ne vidi raspelo, samo se mislilo o mucu Isusovoj.⁵³

Velika subota

Na subotu bi se uvik radile pripreme za Uskrs. Čistilo se, spremalo, kuvalo kako bi se sutradan imalo šta manje radit. Čekalo bi se da krene zvonit Glorija i onda bi ti muški pivali rere, zaželili bi se u Korizmi. I tako oni bi pivali, a mi žene kužinjale i nosile ranu na blagoslov. Nosilo se isto jaja, kruva, sol, al nije ti bilo farbanja u naše vrime. Jedino je bila jedna žena u selu, ona bi dicit bojala u kapuli. I kad bi ti Glorija zvonila onda bi ti se umivalo jer se na Veliki petak nije niko ni umiva ni česlja. Navečer bi prid crkvon svećenik palia vatru i zapalia bi ton vatron sviću kojon će krstit dicu i onda bi je unosia u crkvu.⁵⁴

Uskrs

Na Uskrs se išlo na misu iz jutra, bilo bi svečano i veselo uvik. Nakon bi bia ručak okupili bi se svi mi obitelj u jednu kuću i onda bi ručali skupa. Bila bi lešana janjetina kad

⁵² Dragić, Marko: *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine 2, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina 2, Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez, Zagreb, 2012., str. 332.-372.

⁵³ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

⁵⁴ *Isto.*

*bi je se imalo. Nakon bi se dica išla tuckat, rekla san ti onu ženu, Ivanka se zvala, šta je jedina bojala jaja, a u kući bi se nastavilo ist i pit, pa bi se i rere zapivalo i tako do večeri.*⁵⁵

6.3. Sv. Ilija

*Sv. Ilija ti je posri lita 20. 7. Uvik se pripovidalo da je on otiša na nebo u svitlećin kolima da takvoga svitla nikad svit vidija nije. Tako je pop u crkvi govoria, ali i vako među sviton se pričalo. Uzaša je on tako cia u nebo i tilon i dušon i još uvik gori živi u kraljevstvu Gospodinovu. Najbolje san to upantila kad san bila dite pa kad bi grmilo stari su mi uvik govorili da se neman čega bojat da to sveti Ilija vuče kola.*⁵⁶

6.4. Velika Gospa

Velika Gospa najveći je blagdan Sinja i cijele cetinske krajine koji se slavi svake godine 15.kolovoza. Nekad je, kao i sada, taj veliki blagdan okupljao hodočasnike iz raznih krajeva s većim ili manjim zavjetima Gospi. Čar je blagdana Velike Gospe u hodočašćenju i molitvi koji se prinose kao žrtva gospinom milosrđu. Vjernici idući prema Sinju, osjećaju duhovno kretanje prema Gospi što im donosi osjećaj mira i utjehe.⁵⁷

Na žeženj palili bi se svitnjaci u Sinju i cilon kraju. Najčešće su zavite imale žene zavitnice, mi ih tako zovemo. One koje su dolazile iz daljega često bi noćivale i po cesti ako nigdi drugo ne bi bilo mista. Je li svanilo one šta su imale velike zavite puzale bi na kolinima u procesiji šta bude. Baš na Veliku Gospu bija bi i dernek ka u svakon mistu vamo kod nas, pivalo bi se rere, veselilo bi se i tako. Došli bi, isto ka i danas, rodbina šta nije po Sinju pa se vadi pršut i sir i obavezno se arambašići spremaju. Procesija krene prid crkvon, bude tu sila ljudi, a svako moli za svoje potrebe, neko zdravlje, neko sriću, a neki i za pare. Moja bi ti svekrva uvik u prve redove išla u procesiju pa bi gledala u sliku neće li joj se gospa nasmijat jer kaže ona da će ti se onda uslišit molitve. Prije su to skoro sve žene tako običavale gledat. Neka je svako ima

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

⁵⁷ Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica »Gospa Sinjska« knjiga br. 6, Sinj 2000.

*svoje za šta će molit, ali isto su svi molili za kišu da padne jer tada bi najveće žege bile i tribalo je ljudima vode da in uspije u vrtlu.*⁵⁸

No odgovor na pitanje zašto su vjernici toliko odani i skloni gospi sinjskoj seže u 18. stoljeće kada je Gospa učinila čudo i spasila tada malobrojne Sinjane od turske pošasti. Gospina čudotvorna slika, koja je iz Rame došla zajedno s franjevcima, prvotno se nalazila u Splitu, a naposljetku se prebacila u Sinj gdje se nalazi i dan danas.⁵⁹

*Ćaća ti je meni uvik pripovida o tome kako je gospa spasila od Turaka. Ko šta je tebi mater čitala one pepeljuge i snjeguljice tako san ti ja ćaću uvik molila da mi priča o gospi. Sliku gospe su ti oni popi, franjevci, donili iz Rame. Bila je ona gori u crkvici na Kamičku, al bi slika pobigla doli u varoš u draču, govoriya je ćaća u kupinicu. I oni kako je vrate, ona opet pobigne i tako su doli napravili crkvu kad je već Gospina volja takva bila. Al u to su ti počeli navaljivat Turci, sliku vratili naši gori na Kamičak i sve šta je od ljudi ostalo otišlo je gori. Već su Turci dobrin poubijali našega svita kad eto nji' i prid Sinj. Malo tog našeg svita šta je ostalo molilo se dva dana i dvi noći prid Gospinon sikon, nisu mogli ništa drugo ni pomislit kad je Turaka bilo ko mušica. Kad dođe 15.8. i Turci ti popadaše, neki su umirali odma, neki bi klonili satrveni od bolesti, ćaća je govoriya od proliva i tu bi ti se ja dite smijala ki navijena. I eto to ti je šta mi je govoriya kako je Gospa spasila od Turaka.*⁶⁰

6.5. Sv. Mihovil

A bila ti je za Mijovila uvik velika fešta. Uvik je išla procesija iz crkve po Trilju bas na sv. Mijovila. Dan prije bilo bi već svega po Trilju, al je uvik najprišnije bilo ić na Gaz di se stoka prodavala. Znaš i sama ima toga i sad, doduše manje, ali ima. To je bila uvik sila ljudi, došlo bi svita iz sela okolo, bilo ih je i iz Bosne. I tako kažen ti bia bi dernek, pivalo se rere, uvik bi se naša i jedan šta bi guslia i tako svit bi se proveselia. Spomenila si bila i grotulje. E momaka ti je bilo na sve strane. Sve bi to dobro bilo kad bi on naša jednu kojoj će dat grotulju i onda bi se znalo da je nju zapikira. Nego bi ti oni odali okolo i je li in neka zapne za oko odma grotulju meću na nju. Bilo bi tu i suza ženski i svega al bilo je i da se se na kraju uzmu ti šta i'

⁵⁸ Kazala mi je 2018. Anđelka Tomašević (djev. Bugarin) rođena 1943. u malom selu Podi pokraj Graba (okolica Trilja).

⁵⁹ Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 163.

⁶⁰ Kazala mi je 2020. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

je grotulja spojila. Sad to daju i muževi ženama, a prije je to bilo samo među curama i momcima.⁶¹

7. Ženidbeni i svadbeni običaji

Najbolje prilike za upoznavanje mladića i djevojaka bili su derneći, druženja nakon mise, ples u kolu, crkvene svečanosti, poslovi u polju itd. Kada je djevojka mladiću bila draga, česta je bila pojava tzv. *gonjanja* što je podrazumijevalo hvatanja i trčanje momaka za djevojkama koje su se pretvarale da bježe. *Gonjanje* je podrazumijevalo sve aktivnosti osim seksualnog čina do kojeg je dolazilo u pojedinim slučajevima ako je mladić bio nasilan. Ako bi mladiću bila simpatična koja djevojka on je odlazio na silo u njen dom. Prvi znak koji je odlučivao o tome kako će se razvijati situacija među mladima bilo je posluživanje vode. Ako mladić zatraži vodu, a vodu mu donese djevojka zbog koje je došao to je značilo da ga ona prihvaća i da se on njoj sviđa. U svim ostalim slučajevima djevojka poručuje da ne želi ništa s tim mladićem. *Šta ćeš za njega nit je lovac nit je kosac.* (Izreka kojom su roditelji izražavali negodovanje pri kćerinom odabiru muža.) Djevojci je moglo dolaziti više mladića na silo dok konačno njena obitelj ne odluči tko je ozbiljan kandidat za muža. Najpoželjnije djevojke su bile tzv. dotarice (kćeri jedinice). Kada bi došlo vrijeme za zaruke mladić je dolazio s još nekoliko muških članova obitelji. Oni su to nazivali prstenovanjem.

Nekoliko dana kasnije buduću snahu posjetila bi buduća svekrva koja bi išla na kolač noseći snahi pogaču. Običaj koji se i dan danas održao jest zapisivanje mladenaca kod svećenika u *napovidi*. To bi značilo da će svećenik s oltara najaviti vjenčanje.

U *žeženj* vjenčanja mladenkina roba se prenosila u njen novi dom. Sama svadbena povorka sastojala se od *prvinca*, *čauša*, *bajraktara*, starog svata, *đuvegije*, *djeverbaše* i *jenge*. Ta povorka išla je po mladu gdje su se odvijali brojni običaji od kojih su se neki zadržali i dan danas u najtradicionalnijim obiteljima.

Npr. običaj otkupljivanja živi i danas a podrazumijeva da obitelj s mladenkine strane izvodi nekoliko djevojaka prije same mladenke koju zatim *otkupljuju* djever ili kum dajući pozamašnu svotu novca. *Plaćaj brate, ti ne žali novca, tu je naša zatvorena ovca!* (Mladoženja govori bratu kada otkupljuju mladu na dan vjenčanja.)

⁶¹ Kazala mi je 2018. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

Kada bi mladenka nakon vjenčanja došla u mladoženjin dom trebala je prebaciti preko kuće jabuku u koju su utaknute kovanice, a smisao tog običaja je da se osigura blagostanje. Mladenku pri prelasku preko praga nosi muškarac u naručju nakon što je mladenka prag poljubila. Tijekom cijelog svadbenog dana djeca su se otimala oko mladenkine cipele. Ono dijete koje uspije mladenki skinut cipelu odlazi kod kuma da on cipelu otkupi.⁶²

⁶² *Isto.*

8. Rječnik

A

arambašići- tradicionalno sinjsko jelo, slično sarmama

B

bauljati- hodati bez pravog cilja

babroga- mitsko stvorenje slično vješticama

bajraktar- osoba koja nosi bajrak

besideći-govoreći

babo-otac

berlave-budalaste

Č

čauš-niži čin u osmanskoj vojsci

čardak- stara drvena kuća

Ć

ćaća-otac

ćerćece-kćeri

D

dica-djeca

dika-ponos

delija-razvijen muškarac

dotarice- kćeri jedinice

djeverbaša- osoba koja u maskiranoj povorci zapovijeda djeverima

dernek- slavlje

F

fažol- grah

G

gonjanje- hvatanje

gumno- treće dvorište

grotulje- orasi u ljusci nanizani u obliku lančića

J

jošter- još

K

klepav- klempav

kvasina-ocat

kila-kilogram

kričati-vikati, galamiti

krvolija-onaj koji proljeva krv, ubojica

kano- kad ono

kužina-kuhinja

L

litnji-ljetni

lipota-ljepota

M

mišina-obrijana kozja koža

mater-majka

mačkare- maškare

mejdan-boj

N

nigdi-nigdje

nigda-nikada

NJ

njiova- njihova

njizi- njih

O

oškrinut-odškrinut, malo otvoren

opačina-opako djelo

P

pop-svećenik

providiti- osigurati

panceta- slanina

prija- prije

providur- visoki mletački funkcioner

R

ruvo- oprema odjeće

S

svrniti- zaustaviti

silo- odlazak u djevojčin dom

silen- umišljen

serdar- vojni zapovjednik

sindžir- lanac

serašcer-serasker, vrhovni zapovjednik vojske u Osmanskom Carstvu

srdebolja-dizenterija

T

trefiti-susresti

trijest-trideset

trikrat-triput

U

ura-sat

uvo-uho

V

vrtla-vrta

Vrljika-Vrlika

vojevat-ratovati

Ž

žeženj- dan uoči nečega

9. Zaključak

Ovaj rad zorno prikazuje raznolikost usmenoknjiževne i kulturne baštine Cetinskog kraja čija je nužnost očuvanja neosporna i neodgodiva. Naime, živimo u vremenu alijenacije ljudi od vlastitih kulturnih i običajnih tekovina. Društvo treba dubinski osvijestiti o vlastitim korijenima koji mogu biti čvrsti temelji suvremenoj kulturnoj i društvenoj nadogradnji, a ne kamen spoticanja kako je često pogrešno usađeno u svijest ljudi, posebice mladih.

U Cetinskoj krajini još uvijek urbanizacija nije zaprijetila u tolikoj mjeri da je progutala dušu tamošnjih ljudi. Brojni su primjeri udruga, ali što je još važnije i pojedinaca koji se unutar vlastitih životnih okvira trude sačuvati autentične navike i običaje svojih predaka. Usmenoknjiževni oblici koje se može naći u ovom kraju još uvijek su poznati i mlađim naraštajima koji su odrastali sa svojim bakama i djedovima.

Dok sam razgovarala sa svojim kazivačicama i kazivačima bilo je zanimljivo promatrati kako su se neki običaji provlačili kroz generacije te postoje još i danas u narodu. S druge strane, teško je shvatiti kako su se neki običaji unatoč desetljećima i desetljećima tradicije uspjeli izgubiti u posljednjih nekoliko. Upravo to svjedoči o važnosti angažmana ljudi kako bi se takvi galopirajući gubitci zaustavili.

Tijekom prikupljanja materijala za ovaj rad osjetila sam duboku povezanost s ljudima i tradicijom, ali i želju da i dalje slušam o običajima i načinu života koji društvu polako postaje stran i nepraktičan. O važnosti tradicije i kulture najbolje govori sljedeća izreka: „Bolje da nestane sela, nego običaja!“ Na kraju krajeva, tradicija je ono što narod čini postojanim i posebnim. Upravo u tim tradicijskim posebnostima ljepota je i bogatstvo. Raznolikost, odnosno pluralizam, uvjet je za općedruštveni napredak i boljitak. U osnovi toga čista je matematika.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

Ana Bilonić rođena je 1. 5. 1948. u Čačvini. Završila je četiri razreda osnovne škole, a sve ostalo znanje i mudrost stekla je zahvaljujući vlastitom radoznanom i nemirnom duhu. Svoj je život provela i još uvijek provodi u svakodnevnoj interakciji s ljudima što joj omogućilo da postane neiscrpan izvor korisnih savjeta, zanimljivih priča i svjedočenja.

Anđelka Tomašević rođena je 14. 2. 1943. u malom selu Podi pokraj Graba (okolica Trilja). Njen život obilježen je nasilnom smrću roditelja tijekom Drugog svjetskog rata. Uspjela je završiti svih osam godina osnovne škole, a u to vrijeme i na tom području osam godina školovanja bilo je rezervirano samo za rijetke pojedince. Udala se u Sinj i dugi niz godina radila u tvornici *Dalmatinka*.

Iva Bilonić rođena je 5. 8. 1948. u Tijarici, mjestu u blizini Trilja. Život je provela u domaćinstvu i kućnoj radinosti. Njena institucionalizirana naobrazba obuhvaća samo četiri razreda osnovne škole.

Ljuba Bilonić rođena je 5. 11. 1950. u Tijarici. Završila je četiri razreda osnovne škole. Karakterizira ju visoka angažiranost u društvenim i vjerskim aktivnostima u sklopu kojih spašava običaje i navike od zaborava.

Nikola Bilonić rođen je 13.12.1940. u Čačvini. Završio je četiri razreda osnovne škole, a radni vijek proveo je u Njemačkoj. Zadnjih dvadesetak godina posvetio je pisanju poezije pa je u cetinskom kraju zaradio nadimak pučkog pjesnika. Osim što piše pjesme nadahnute baštinom vlastitog kraja, uveseljava ga i zapisivanje narodnih misli, poslovice i izreka.

Literatura

1. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb. 1990.
2. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, *Suvremena pitanja*, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, 132-151.
3. Dragić, Marko, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, *Croatia et Slavica Iadertina* 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018. 189-230.
4. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
5. Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., 499-522.
6. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, *Croatia et Slavica Iadertina* 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
7. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, *Hrvatski neretvanski zbornik*, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
8. Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, *Suvremena pitanja* 22, Mostar 2016. 67-87.
9. Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, *Stolačko proljeće*, *Godišnjak za povijest i kulturu*, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
10. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatia et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
11. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., 155-183.
12. Dragić, Marko, *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, *Muka kao nepresušno nadahnuće* *Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture*, br. VI., *Pasionska baština Bosne i Hercegovine* 2, *Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina* 2, *Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija*

- Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez, Zagreb, 2012., str. 332.-372.
13. Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu Na Drini ćuprija i u suvremenom pripovijedanju*. HUM, 8. Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2012., 123.-140.
 14. Dragić, Marko. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjehu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
 15. Dragić, Marko. *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split; 2011., str. 361. – 382.
 16. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
 17. Dragić, Marko; Dragić, Helena: *Leksik hrvatske usmene književnosti. Suvremena pitanja*, 5. Matica hrvatska, Mostar, 2008. 89.-112.
 18. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo. 2005.
 19. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.
 20. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
 21. Kelava, Josipa. 2018. Mitske predaje posušškoga kraja, *Bosna franciscana*, 48. Sarajevo: Franjevačka teologija, 279-294.
 22. Marinović, Ivana, Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješškog kraja, *Bosna Franciscana*, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017.
 23. Marinović, Ivana, Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega, *Bosna Franciscana* 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
 24. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
 25. Šešo, Luka Which Woman is a Witch? The Stereotypic Notions about Witches in Croatian Traditional Beliefs. *Studia ethnologica Croatica*, 24 (1), 2012. 195-207.

26. Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.
27. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica »Gospa Sinjska« knjiga br. 6, Sinj 2000.
28. Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
29. Usmene lirske pjesme, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
30. Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
31. Poslovice, zagonetke i govornički oblici, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.
32. Usmene epske pjesme I. i II., priredio Davor Dukić, SHK, MH, Zagreb, 2004.

Sažetak

Cilj je ovog rada bio prikazati kulturni identitet i tradicijsku ostavštinu Cetinskoga kraja s naglaskom na usmenoknjiževne žanrove koji su ujedno i njihov sastavni dio. U radu su sinergično zastupljene definicije, informacije i podatci iz stručne literature te iskustvena znanja i svjedočenja petero kazivača. Imajući uvid u znanstveno-teorijska znanja i spoznaje s jedne strane, a s druge strane živu riječ ljudi uklopljenih u kompleksan sustav društveno-tradicijskih odnosa, rad je oblikovan na način da se deskriptivni i eksplikativni dio rada, temeljen na stručnoj literaturi, potkrjepljuje praktičnim realizacijama u društvenoj stvarnosti.

U radu se mogu pronaći primjeri različitih vrsta predaja; mitskih, demonoloških i eshatoloških, a u sklopu njih i različiti doživljaji mitskih stvorenja, kao što su vile, vještice i babaroge, sa stajališta pripadnika kulture Cetinskog kraja. Još se spominju epske i pastirske pjesme, ali i poslovice i izreke zajedno s pripadajućim primjerima. Posljednji dio rada čine zapisi iz crkveno-pučke baštine o pokladama, Uskrsnim blagdanima, ženidbenim i svadbenim običajima i Velikoj Gospi u kojima najbolje dolazi do izražaja sinkretičan odnos Crkve i društva

Ključne riječi: tradicija, usmena književnost, kultura, crkveno-pučka baština, usmenoknjiževni žanrovi.

The poetics of genres of oral literature in ethnological context of the Cetina region

Summary

The aim of this thesis is to portrait the cultural identity and traditional legacy of the Cetina area, with the emphasize on oral literature genres, which present an essential part of its culture and overall legacy. The thesis also comprises definitions, information and data from both professional literature and experiential knowledge and the testimonies od five tellers. Having insights into scientific and theoretical knowledge on one side and the living word of people incorporated into a complex system of social and traditional relations on the other side, the thesis was formed in a way that the descriptive and explicative parts, based on professional literature, were supported by practical realisation in social reality.

Examples of different types of traditional storytelling can be found in this thesis: mythical, demonological as well as eschatological, with incorporated different experiences of mythical creatures, such as fairies, witches and the boogeymen, from the cultural point of view of people from the Cetina area. Furthermore, epic and shepherd poems are taken into consideration, as well as proverbs and sayings, together with the corresponding examples. The final part of the thesis is made up of scripts from the church and folk inheritance about folk festivities such as Easter holidays, marital and wedding customs, and the Assumption of Mary into Heaven, where the syncretic relationship between the Church and society comes to light.

Key words: tradition, oral literature, culture, church and folk inheritance, oral literature genres.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Magdalena Filončić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/ce prvostupnika/ce hrvatskog jezika i književnosti i pedagogije, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16. rujna 2020.

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podertajte odgovarajuće) u Digitalni
repositorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Magdalena Bilović
Naslov rada: Poetika usmenoknjiževnih žanrova u elektroničkom kontekstu
Znanstveno područje: Humanističke znanosti Celinskog kraja
Znanstveno polje: Filologija
Vrsta rada: Završni rad

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr. sc. Nikola Sumara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

prof. dr. sc. Marko Dragić, dr. sc. Nikola Sumara, prof. dr. sc. Boris Škvorc

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 16. rujna 2020.

Potpis studenta/studentice: MB